

Bu Çağın Metinleri

R. Levent AYSEVER*

Özet:

Bu çağ, metinlerin gerisindeki baba-yazarın bilerek ve isteyerek kendisini silmesini; metinlerin, yazarları değil, okurları tarafından yaratılmasını istiyor ve 'açık yapıt', 'yazılabilir metin', 'hiper-metin' gibi adlarla, yaratılmak üzere okurunu bekleyen ardışık-olmayan metinler üretiyor. 60'lı yıllarda "yazar", "okur" ve "metin" kavramlarında ortaya çıkan dönüşümün bir sonucu olan bu anlayışın gerisinde "gösterge" kavramıyla ilgili iki temel sav yatıyor: (1) İnsanı çevreleyen dünyadaki her şeyin bir gösterge olduğu savı ile (2) her göstergenin bir "izler oyunu" olduğu savı. Bu iki temel savın ürettiği metinler, artık, metin kavramımızın kaplamı içinde yer alıyor, dolayısıyla da metin kavramımızın içlemini genişletiyor. Ancak aynı savların bizi sürüklediği iki çıkmaz var. Bunlardan biri göstergebilimin yöntemini her bilgi alanında kullanılması gereken tek yöntem haline getirmesi, ikincisiyle bizim dünyayı ve metinleri anlamaya çalışma çabamızı saçma bir çabaya dönüştürmesi.

Anahtar Sözcükler: yazar, okur, metin, anlama, gösterge, gösteren, gösterilen, ardışık-olmayan yazın, Peirce, Saussure, Derrida, Lacan, Eco, Foucault.

Abstract:

Our time demands that the author behind the text, intentionally and willingly disappears, and that the text is created by its readers, not by its author. Named like 'open work', 'writerly text' and 'hypertext', our age has been producing non-linear texts waiting to be created by their readers. There are two main presuppositions behind such understandings which have arisen from the transformation of concepts of 'author/writer', 'reader' and 'text' in the 1960s: (1) Everything surrounding us is a sign, and (2) every sign is a 'play of traces'. Texts produced with these presuppositions from now on are involved in the extension of our concept of 'text', and for this reason, they broaden the intension of it. But these presuppositions lead us two dead-ends. The first presupposition makes the method of semiotics the only method which all fields of knowledge have to apply, and the second presupposition turns our effort to understand the world and texts into a trivial or absurd labour.

Key Words: author, reader, text, understanding, sign, signifier, signified, non-linear literature, Peirce, Saussure, Derrida, Lacan, Eco, Foucault.

Bir çağ dönümünde yaşıyoruz. Bunun en büyük işareti, dünyayı anlamak ve biçimlendirmek için kullandığımız birtakım kavramların akıl almaz bir hızla eskimeye başlaması. Bundan 10 yıl önce, 20 yıl önce başvurduğumuz kavramlar bugün ya hiç artık ortada yok, ya da artık hiçbir işe yaramıyor. Hattâ o eski kavramların kimileriyle yarattığımız dünyalar bile bugün artık yok. Bize yeni kavramlar gerekiyor. Bugün bize eski değil, yeni gibi gelebilir, ama bu çağın ancak kırk-elli yıllık bir geçmişi olan metin kavramı da bunlardan biri.

* Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

Bu yazı, bizi bu metin kavramına getiren kavramsal dönüşümlerden yola çıkarak içinde barındırdığı çıkmazları yakalama, bugün bize gereken (ya da yarın gerekecek olan) yeni metin kavramının ipuçlarını arama denemesi.

I. Bu çağ, her metnin, babası yazarın mezar taşı olarak görülmesini talep eden bir çağ. Bu çağ, metinlerin gerisindeki baba yazarın, bilerek ve isteyerek kendisini silmesini isteyen, baba yazara "Ama ben öyle demek istememiştin" deme hakkı tanımayan bir çağ. Bu çağ, ayrıca, "Ne varsa, yalnızca bende var; yalnız bana bak" diyen yazar ve okur tanımaz bencil metinlere de izin vermeyen bir çağ. Bu çağ, metinlerin yazarları değil, okurları tarafından yaratılmasını isteyen bir çağ. Bir cümleyle, bu çağ, baba yazardan kendisi için herhangi bir şey yapmasını istemeyen, otorite olarak bir tek okuru tanıyan, onunla buluşana dek sessiz ve sahipsiz bekleyen, buluştukça var olup çoğalan metinlerin çağı.

Bu çağ, bu metinleri beklemiyor: Hangi çağın ruhuyla üretilmiş olursa olsun aslında her metnin gerisinde bu çağın ruhunu yakalamanın olanaklı olduğunu ileri sürüyor, geçmişten onların açık örneklerini bulup çıkarıyor, 60'lardan beri de "karşı-roman", "yeni-roman", "postmodern roman" etiketleriyle hızla onların çağdaş örneklerini üretiyor. Laurence Sterne'in 1759-66 arasında yayımlanan *The Life and Opinions of Tristram Shandy*'si,¹ Flann O'Brien'in 1939'da yayımlanan *At-Swim-Two-Birds*'ü bu çağın geçmişten bulup çıkardığı örnekler, Alain Robbe-Grillet'nin 1959'da yayımlanan *Dans le Labyrinthe*'i, bu çağın kendi ruhuyla ürettiği ilk metinlerinden biri olarak alkışladığı bir yapıt. Vladimir Nabokov'un *Pale Fire*'i² (1962), Julio Cortazar'ın *Hapscotch*'u³ (1966); J. G. Ballard'ın *The Atrocity Exhibition*'ı (1969); Italo Calvino'nun *IL castello dei destini incrociati*'si⁴ (1969); Milorad Paviç'in *Hazarski Recnik*'i⁵ (1984) yine bu çağın metinlerinden.

Bu çağ, okuruyla buluştukça çoğalacak biçimde üreilmeye çalışılan yukarıdaki basılı örneklerin dışında, 80'lerden itibaren, birtakım bilgisayar yazılımları yardımıyla "hiper-metin" (*hypertext*) ya da "hiper-kitap" (*hyperbook*) ve "hiper-roman" (*hyperfiction*) adı verilen çok daha karmaşık metinler üretiyor. Bir odadan her seferinde içinde birden fazla kapının bulunduğu başka odalara girer gibi bir sayfadan içinde birden fazla sayfaya geçiş noktası barındıran başka sayfalara geçiş yapılan elektronik-metinler bunlar: Michael Joyce'un *Afternoon, A Story*'si ile *Woe*'si; Shawn Fitzgerald'ın *Yet Still More*'u; Richard Gess'in *Mahasukha Halo*'su; Carolyn Guyer ile Martha Petry'nin *Izme Pass*'ı; Judy Malloy'un *Its Name Was Penelope*'si, *Wasting Time*'i ve *Thirty Minutes in the Late Afternoon*'u, John McDavid'in *Uncle Buddy's Phantom Funhouse*'u, Stuart Moulthrop'un *Dreamtime*'i, Rod Willmot'un *Everglade*'i ve daha birçoğu bunlara örnek verilebilir.⁶

¹ *Tristram Shandy Beyefendinin Hayatı ve Görüşleri*, çev. Nuran Yavuz (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999).

² *Solgun Ateş*, çev. Yaşar Gönenc (İstanbul: Yaba Yayınları, 1994).

³ *Seksek*, çev. Necla Işık (İstanbul: Can Yayınları, 1988).

⁴ *Kesilen Yazgılar Şatosu*, çev. Semin Sayıt (İstanbul: Can Yayınları, 1997).

⁵ *Hazar Sözlüğü* (Eriş/Dışil Basım), çev. İsmail Yerguz (İstanbul: Agate Yayınları: 2000).

⁶ Bu çağın metinleri olarak sayılan basılı ve elektronik metinlere daha birçok örnek verilebilir. Burada verilen liste, Virginia Üniversitesi'nde Christopher Keep, Tim McLaughlin ve Robin Parmar tarafından hazırlanan "The Electronic Labyrinth" adlı Web sitesinde yer alan "The Non-Linear Tradition in Literature" (bkz. <http://www.iath.virginia.edu/elab/hfl0241.html>) maddesinden alınmıştır. Hiper-kitap olarak hazırlanmış başka yazınsal anlatılar için bkz. <http://www.eastgate.com/>

II. Okuyucusunu değişik yollarla, ama daha çok metnin parçalı zaman ve uzam boyutunu bütünleyerek metni üretmeye/kurmaya/yazmaya (var etmeye) çağıran bu metinleri ululayan bu çağ, 60'lı yılların başından itibaren "okur", "yazar" ve "metin" kavramlarında ortaya çıkan bir dönüşümün sonucu. Bu, ortaya çıktığı ve etkili olduğu alanlar bakımından son derece geniş bir alanda kendini hissettiren kavramsal bir dönüşüm. Dilbilimden başlayarak sanat kuramında, eleştiri kuramında, göstergebilimde, yorumbilgisinde işlenen bu kavramsal dönüşüm bugün artık bütün insan bilimlerinde kendisini hissettiriyor: Söz gelişi, toplumsal bir olayı "okumaya çalışan" bir toplumbilimci, tarihsel bir olayın başka bir biçimde "okunabileceğini" ileri süren bir tarihçi aslında bu çağın "okur"u olarak konuşuyor. Umberto Eco, 1985'te yaptığı bir konuşmada,⁷ Wayne Booth'un 1961'de yayımlanan *The Rhetoric of Fiction*'da sözünü ettiği "örtük yazar" kavramını, Roland Barthes'ın 1966'da, *Communications* dergisinin 8. sayısındaki denemesinde ortaya attığı "anlatıcı/yazar" ayrımını, Tzvetan Todorov'un 1966'da aynı dergideki yazısında sözünü ettiği "anlatan imgesi/yazar imgesi" kavram çiftini, Gérard Genette'nin 1972'den sonra "anlatanlar ve odaklaştırma kuramı"na dönüşecek olan kendi kuramını, Julia Kristeva'nın "metnin üretimselliği" üstüne çeşitli açıklamalarını; Yuri Lotman'ın kimi çalışmalarını, Michael Riffaterre'in "arşiokur" kavramını, E. D. Hirsch'in eleştirel bakışını, Maria Corti ile Seymour Chatman'ın geliştirdikleri "örtük okur/örtük yazar" kavramlarını, kendisinin "örnek okur" kavramını, Wolfgang Iser'in *Der Akt des Lesen*'ini (*Okuma Edimi*'ni), Charles Filmore'un üretici anlambilim ile yapay zeka araştırmalarından hareket ederek ortaya attığı "ideal okur/gerçek okur" kavramlarını bu dönüşümün belli başlı adımları olarak sayıyor.

III. "Yazar", "okur"ve "metin" kavramlarında 60'lı yılların başından itibaren ortaya çıkan bu kavramsal dönüşümün gerisinde gösterge kavramıyla ilgili iki temel sav yatıyor:

1. İnsanı çevreleyen dünyadaki her şey bir gösterge, bu göstergelerden oluşan her dize bir dil, bu gösterge dizgelerle oluşturulan her kendilik bir metindir.

2. Gösterge, bir "izler oyunu"dur.

Birinci sav, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Charles Sanders Peirce'in mantığı, yirminci yüzyılın başlarında Ferdinand de Saussure'ün dilbilimi yeni bir temele oturtmaya çalışırken, yalnız mantık ya da dilbilimin değil, onların yanında neredeyse bütün bilgi alanlarının da temeli olarak görüp tanımladıkları göstergebilimin ve onun getirdiği yeni bakışın bir ürünü. Peirce, "göstergelerin biçimsel öğretisi" olarak gördüğü göstergebilimin mantığın öteki adı olduğunu söylüyor (Peirce 2000: 242)⁸ ve dolayısıyla onu her türlü bilgisel etkinliğin temeline yerleştiriyordu. Bunun için de "matematik, ahlak, metafizik, genel çekim, termodinamik, optik, kimya, karşılaştırmalı anatomi, ruhbilim, sesbilgisi, iktisat, bilimler tarihi, *whist* < briçin atası sayılan bir kağıt oyunu>, erkekler ve kadınlar, şarap, ölçü ve tartı bilimi, ne olursa olsun her şeyi ancak göstergebilimsel olarak incelemiştir" (Peirce 2000: 241-242) diyordu. Dolayısıyla onun göstergeleri sınıflandırırken (nitel-tekil-kural göstergeler, görüntü-belirti-simge

⁷ 25-27 Ekim 1985'te Montava'da İtalyan Göstegebilim İncelemeleri Derneğinin düzenlediği kongrede yaptığı "Appunti sulla semiotica della ricezione" (Alımlama Göstegebilimi Üzerine Notlar) başlıklı konuşma. Bu konuşmanın Türkçe çevirisi için bkz. Umberto Eco, *Alımlama Göstegebilimi*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Düzlem Yayınları, 1991), s. 15-45. Konuşmanın bir bölümü için ayrıca bkz. Mehmet Rifat, *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstegebilim Kuramları*, cilt 2: Temel Metinler (İstanbul: Om Yayınevi, 2000), s. 287-297.

⁸ Ayrıca bkz. Bergman ve Paavola'nın hazırladıkları *Peirce's Terminology in His Own Words* (Bergman 2004) "Semeiotic, Semiotic, Semeotic, Semeiotics" kısmı ile *Collected Papers*, cilt 2, s. 227.

göstergeler, terim-önerme-çıkarmı göstergeleri) (Peirce 2000: 242-245)⁹ göstergelere verdiği örnekler de çok geniş bir sınıfa içermekteydi: Ses tonu, birinin kullandığı bir koku, gerçek bir nesne ya da olay, bir kural; bir resim, bir desen, bir fotoğraf, duman, bulut, sözcükler, simgeler; terimler, önermeler, çıkarımlar, bunların hepsi birer göstergedydi (Rifat 2000a: 133-134). Ona göre gösterge "bir kişi için, herhangi bir bakımdan ya da herhangi bir sıfatla bir şeyin yerini tutan şey"di (Peirce 2000: 242)¹⁰ ve bir yandan bir nesnenin yerini tutarken bir yandan da birinin zihninde bir içerik ("yorumlayan") yaratmaktaydı.¹¹

Saussure'ün göstergebilimi Peirce'inki kadar kapsayıcı değildi: Saussure göstergebilimi, genel ruhbilimin altında, dilbilimin üstünde yer alan genel bir bilim olarak görmekteydi. Ona göre, henüz kurulmamış olan, ancak kurulması gereken bu bilim, göstergelerin toplum içindeki yaşamını incelemeli, göstergelerin ne gibi özellikler içerdiğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretmeliydi. Saussure, dilsel göstergelerin bir işitimi imgesi (yani "gösteren") ile bir kavramı (yani "gösterilen") birbirine birleştirdiğini söylüyor, bir dilsel gösterge dizgesi olarak tanımladığı dilin yanında öteki gösterge dizgeleri olarak yazıyı, sağır-dilsiz alfabetesini, simgesel törenleri, incelik belirten davranış biçimlerini, askerlerin kullandığı işaretleri sayıyordu. (Saussure 1976: 36-38)¹²

Peirce ve Saussure sonrasında göstergebilim, daha çok, Saussure'ün Peirce'inkine göre çok daha işlevsel olan gösterge kavramı üzerinden, Peirce'in Saussure'ünkine göre çok daha kapsamlı göstergebilim projesini gerçekleştirmeye çabılıyor gibi görünüyor: Greimas ile Landowski, göstergebilimsel bakışın, mitoloji ve folklor gibi görece yalın biçimlerden, yazın ve şiire, oradan din, felsefe, hukuk, toplum ve siyaset metinleri gibi yazınsal olmayan metinlere; dilsel gösterge dizgelerinden dilsel olmayan gösterge dizgelerine başarıyla uygulandığını; günümüzde de toplum bilimleri aracılığıyla bilimsel söylemin de artık yavaş yavaş göstergebilimsel bakışın etki alanı içine girdiğini düşünüyorlar. (Greimas 2000: 371-372)

Greimas ile Landowski'nin düşündüğünün tersine, göstergebilimin bütün bu alanlarda her zaman başarılı sonuçlar vermediğini, göstergebilimin sorunsuz bir biçimde genişlemesini sürdürmediğini düşünebiliriz. Ancak onların haklı olduğu bir nokta var: Göstergebilimin getirdiği gösterge temelli bakış açısı, artık bu çağın yaygın bakış açısı. Bu çağın metinleri de bu bakış açısının ürünleri, tıpkı bu çağın yazın ve eleştiri anlayışı, bu çağın tarih ve toplum anlayışı, bu çağın insan anlayışı gibi.

Her şeyin bir gösterge, her gösterge dizgesinin bir dil, gösterge dizgelerinin oluşturduğu her şeyin bir metin olduğu yollu sav, bu çağın metinlerini üreten kavramsal dönüşümün, bu çağda mantık ve dilbilimden başlayarak bütün öteki bilgi alanlarına doğru yayılan genel dönüşümün bir parçası olduğunu gösteriyor.

İkinci sava, bu çağın metinlerini üreten dönüşümün gerisinde yatan, her göstergenin bir "izler oyunu" olduğu yollu sava gelince, bu sav, söz konusu dönüşümü, 60'lı yıllarda Saussure'ün "gösterge" kavramının, Jacques Derrida ve Jacques Lacan gibi düşünürlerin elinde geçirdiği dönüşüme bağlıyor.

⁹ Ayrıca bkz. Bergman 2004, 'sign', 'icon', 'index', 'symbol', 'qualisign', 'sinsign', 'legisign', 'rheme', 'dicent', 'argument' kapıları.

¹⁰ Ayrıca bkz. Bergman 2004, 'sign' kapısı ile *Collected Papers*, cilt 2, s. 228. Robert Marty'nin Peirce'ten derlediği 76 gösterge tanımı için bkz: <http://members.door.net/arisbe/menu/library/rsources/76defs/76defs.htm>

¹¹ Ayrıca bkz. Peirce 2000: 242-243.

¹² Ayrıca bkz. Aysever 2003: 135.

Derrida, Peirce ile Saussure'ün, kendi dışında başka bir şeyin (Peirce'e göre bir nesnenin, Saussure'e göre bir kavramın) yerini tutan uylaşımsal işaret olarak tanımladıkları gösterge kavramını kabul etmiyor. O, Saussure'ün özellikle dili dil yapan şeyin özdeşlikler değil, ayrımlar olduğunu vurgulayarak, kendisinin "batı metafiziği" diyerek şiddetle eleştirdiği geleneğin gösterge kavramını önemli bir dönüşüme uğrattığını (Derrida 1981: 18; 1999a: 176); ama göstergeyi gösteren ve gösterilen diye ayırarak, tıpkı geleneğin yaptığı gibi, bir gösterge aracılığıyla gösterilen, kendi başına var olan değişmez aşkın bir varlığın olabileceğini kabul ettiğini; böylece de Sokrates öncesinden Heidegger'e dek bütün batı felsefe geleneğinin içine düştüğü "metafiziğe" saplandığını düşünüyor. (Derrida 1981: 18-20; 1999a: 176) Ona göre göstergeler aracılığıyla gösterilen aşkın bir gösterilen (batı metafiziğinin 'öz', 'ilke', 'erek', 'varoluş', 'bilinç', 'tanrı' vb. adlar verdiği ve şimdi-burada-bulunuşa işaret ettiği aşkın, değişmez bir varlık) yoktur. Her gösteren yalnızca başka bir göstereni gösterir, dolayısıyla ancak ve ancak bir gösterenler zincirinden söz edilebilir. Bunun sonucuysa, anlama alanının ve oyununun¹³ sonsuzca genişlemesidir. (Derrida 1978: 279-280; 1999b: 166)

Freud'un psikanalizini, dilbilimin ve kültürel antropolojinin sağladığı geniş çerçevede yeniden biçimlendiren psikanalist Lacan da, Sarup'un belirttiği gibi,¹⁴ dilden bağımsız hiçbir özne olmadığını düşünüyor ve dil görüşünde, tıpkı Derrida gibi, bir gösterenin her zaman başka bir göstereni gösterdiğini ileri sürüyor. Ona göre hiçbir sözcük (gösterge) eğretilmeden özgür değildir (eğretilme, bir gösterenin yerine geçen başka bir gösterendir). Bu noktada Lacan anlamlama zincirindeki gösterenden gösterene doğru gerçekleşen bir kaymadan söz ediyor. Her gösterenin anlamlamayı ancak olgunun kendisinden geriye dönerek alabilmesinden ötürü, hiçbir anlamlama edimi ne sonlandırılıp kapatılabilir ne de belli bir doyuma kavuşturulabilir. Her sözcük ancak diğer sözcükler doğrultusunda tanımlanabilir. Dahası, söze dökülen her sözcük ancak tümce bütünüyle tamamlandığında gerçek anlamını kazanır; belki de yalnızca söylenen en son sözcük, kendisinden önce gelen sözcüklerin gerçek anlamlarını —geriye dönerek— verir. Söylenen herhangi bir şeyden, o şeyin peşi sıra ne söyleneceği kestirilemez. Her tümce her zaman başka bir tümceye eklenebilir. Hiçbir tümce tamamen doymuş değildir. Gösteren ile gösterilen (öteki gösteren) arasında doğal bir ilişki yoktur. Söz gelimi, ketvurmada bir gösteren bir başka gösterenle yer değiştirmektedir. Bu yolla eski gösteren ve onun gösterdiği şey bilinçdişına "itilir". Yaşam boyunca birey pekçok anlamlama zinciri oluşturur —bir yandan bu zincirin eski terimlerini her zaman yeni terimlerle değiştirerek, bir yandan da erişilebilir ve görülebilir gösteren ile bilinçdişında olan her şey arasındaki uzaklığı açarak.

IV. Bu çağın metinlerinin yazarı ile okurunu yaratanın, en temelde, gösterge kavramının Derrida ve Lacan gibi düşünürlerde uğradığı bu dönüşüm —göstergenin, bir gösterenin bir gösterileni gösterdiği işaret olmaktan çıkıp bir gösterenin bir başka göstereni gösterdiği sonsuz bir gösterenler zincirine dönüşmesi— olduğunu söylemek hiç yanlış olmaz. Eğer metin göstergelerden oluşan bir kendilik, her gösterge de aşkın, değişmez bir gösterileni değil, yalnızca bir gösterenden ötekine akan bir gösteren zincirleri demetini gösteriyorsa, tek anlamlı, tek yoruma izin veren bir kendilik değil, okuyucusuna izleyebileceği birtakım izler sunan, çok-anlamlı, farklı yorum olanaklarını içinde barındıran, çok boyutlu bir kendilik olacaktır. Nitekim, 60'lı yılların "yapıt",

¹³ Bu oyunun olanağını yaratan "difference"tır. (Derrida 1982: 10-11; 1999c: 53.)

¹⁴ Bkz. Sarup 1995: 12-14.

"metin" ve "yazı" kavramlarının gerisinde bulduğumuz da bu düşünceden başka bir şey değil.

Örneğin, Umberto Eco *Açık Yapıt*'ında, 60'lı yıllara girerken icracıya/okuyucuya olağanüstü bir özgürlük tanımlarıyla dikkati çeken müzikal ve yazınsal yapıtlardan hareket ederek, icracısından/okuyucusundan, müzikal/yazınsal "söylemi yaratıcısıyla neredeyse tam bir işbirliği içinde kurup yapılandırmasını" isteyen bu tür "devingen açık yapıtlar" bir yana, aslında bütün sanat yapıtlarının, "biricik tekillikleri bozulmaksızın değişik yollarla yorumlanabilecekleri, açıkça ya da örtülü bir biçimde, sonsuz bir olası okumalar zincirini içlerinde barındırdıkları anlamında 'açık' olduklarını" ileri sürüyor.¹⁵ Roland Barthes, "okunabilir metinler" dediği, okuyucusundan önceden belirlenmiş belli bir anlamı kavraması dışında başka hiçbir şey istemeyen geleneksel metinlerin karşısına koyduğu "yazılabilir metin"lerin, bir geçmişi olmayan sürekli bir şimdiki zaman olduğunu; sonsuz kapılara, ağ girişlerine, sonsuz dillere izin vermeyen hiçbir dizgeyi kabul etmediğini söylüyor. (Barthes 2002: 16-17)

Barthes'ın bu metin kavramından yola çıkılarak ilk kez Ted Nelson tarafından altmışlı yılların ortalarında "ardışık-olmayan yazın" olarak tanımlanan ve bugün elektronik ortamdaki bütün metinleri anlatmak için kullanılan "hiper-metin" kavramının gerisinde yatan da aynı düşüncedir: Bu tür metinler, en genel anlamıyla, okurlarına, önceden belirlenmiş belli bir yolu izlemeden metinler arasında özgürce gezinme, kimi zaman ulaştıkları metinlerin yazarlarından biri olma olanağı veren çok yazarlı bir bilgi ağı sunan metinler olarak tanımlanıyor. Bir de elbette, "hiper-kitap" ve "hiper-roman" var. Bunlar da, en genel anlamıyla, nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan; okuyucusuna, farklı bağlantı noktaları (kapılar) seçerek elindeki malzemeden farklı kitaplar, farklı romanlar, farklı öyküler, farklı şiirler "yazma" olanağı sunan, başta kimi örnekleri verilen "merkezsiz" elektronik yazın yapıtlarını anlatmak için hayatımıza giren en yeni kavramlar.¹⁶

Yazı kavramına gelince, sözgelisi Barthes, yazının birbirinden ayrılmaz birkaç sesin oluşturduğu özel bir ses olduğunu düşünüyor. Ona göre, yazı yansızdır; kendisi dışında her özdeşliğin yitip gittiği bir dolambaçtır: bir serüvendir; bileşiktir: kültürün binlerce kaynağından yapılmış bir alıntılar yumağıdır, hiçbiri de kaynak olmayan çeşitli metinlerin birleşip çatıştığı çok boyutlu bir boşluktur.¹⁷

V. Metni tek anlamlı bir kendilik olarak görmekten vazgeçerek çok-anlamlı, farklı yorum olanaklarını içinde barındıran bir kendilik olarak görmeye başlamanın, metin ile okuru arasındaki ilişkiyi dönüştürmesinden daha doğal bir şey olamaz: Bu durumda, elbette, okurun görevi artık o tek anlamı bulup çıkarmak değil, içinde barındırdığı farklı anlam olanaklarını yakalamak, ya da en azından başka okurların aynı metinden çıkardığı kendisinininkinden farklı anlamları (aynı metinle ilgili farklı yorumları) "saygıyla karşılamak" olacaktır. Nitekim, yukarıda bu çağın metinlerinin okurundan tam da bunu beklediğini gördük. Metin ile yazarı arasındaki ilişkiye gelince, çok-anlamlı, birçok yorum olanağını içinde barındıran metin anlayışının, bu ilişkiyi de dönüştürmesi son derece normal bir durum. Eğer, metin aynı anda birden çok anlamı içinde barındırıyorsa, yazarın, okurun metinden çıkaracağı kendisinin ona yüklediğinden farklı anlam ya da anlamları çıkarmasını "saygıyla karşılaması", metne getireceği kendisinininkinden farklı yorum ya da yorumları bir zenginlik olarak görmesi

¹⁵ Ayrıntısı için bkz. Eco 1992: 11-34.

¹⁶ Bkz. Keep 2004, 'non-linear tradition in literature', 'hypertext', 'hyperbook' kapıları.

¹⁷ Bkz. Barthes 2004.

beklenecektir. Ancak, bir gösterenin gösterdiği değişmez aşkın bir gösterileni olmadığı, bir gösterenin, kendisi de bir başka göstereni gösteren bir göstereni gösterdiği; kısacası gösterenin sonsuz bir izler oyunu olduğu savından yola çıkılarak bu noktaya gelindiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla çok boyutlu, çok-anlamli metin kavrayışının, metin-yazar ilişkisinde yarattığı dönüşümün, geleneksel metnin-tek-sahibi-yazar anlayışında, metnini-okuruyla-paylaşan-yazar anlayışının çok ötesinde bir dönüşüm yaratması beklenebilir bir durumdur. Nitekim, Barthes, Derrida ve Foucault gibi düşünürlerin "yazı" ve "yazar" kavramlarında bu köklü dönüşümü görmekteyiz: Onlara göre, metin, yazarının yönelimlerini taşıyamaz. Başka bir deyişle metindeki anlamların kaynağı yazarı değildir.

Barthes, Balzac'ın *Sarrasine*'i üzerine kaleme aldığı "Yazarın Ölümü"¹⁸ başlıklı denemesinde (Barthes 2004) yazının bir dolambaç, bir serüven olduğunu söyledikten sonra, bir şey nesnesiz bir biçimde, yani simgenin kendisinin bize çizdiği yol dışında başka bir yola girmeden anlatılmaya başladığında, bölünmenin başladığını (yazar ile metni arasındaki bağın koptuğunu), sesin kaynağını yitirdiğini, yazarın öldüğünü, metnin kendi serüveninin başladığını söylüyor. Ona göre, yazı, tanrı-yazarın mesajından başka bir şey olmayan tek bir anlam dışında başka bir anlama izin vermeyen bir sözcük zinciri değildir; yukarıda belirtildiği gibi, her boyutu, hiçbiri de kaynak olmayan çeşitli metinlerle birleşip çatışan çok boyutlu bir boşluktur: Metin (yazı), kültürün binlerce kaynağından yapılan bir alıntılar yumağıdır.

Derrida da Platon'dan yola çıkarak geleneğin yazı kavrayışını "yapıbozuma" uğrattırırken, metin ile yazarı, metin ile anlamları/yorumları arasındaki ilişkiler konusunda Barthes'inkilere çok benzer düşünceler dile getiriyor. Ona göre, sözü (*logos*'u) yazının temsil ettiği şey olarak gören gelenek, sözün gücünü ve kaynağını onun babası olarak gördüğü konuşan kişide bulur. Konuşan kişi, sözün varoluş nedenidir. Dolayısıyla gelenek açısından söz, her zaman babasına gereksinim duyar; gerektiğinde sorulara onun yanıt vermesini bekler. Yazıyla temsil edilen söz, bunun için öksüzdür, tek başınadır. Ancak Derrida yazının bu öksüzlüğünden kendi düşüncesi açısından olumlu bir sonuç çıkarıyor: Yazının öksüzlüğü onun babanın erkinden kurtulmasını sağlar. Sözün babanın varlığını kabul etmesine karşılık, yazı onun yokluğunda kendini özgürleştirmiştir. Bunun içindir ki sözün baba katilliğini yasaklamasına karşılık, yazı babanın ölümünü onaylar. (Derrida 1999d: 64; Güneytepe: 132)

Dolayısıyla Derrida açısından yazıyı yazı yapan şey, yazarının mutlak yokluğunda bile görevini yerine getirebilmesidir. Yazıyı kimin yazdığı ya da yazarının hangi yönelimlerle onu yazdığı hiç önemli değildir: bunlar bilinemese bile yazı okunabilir. Bu nedenle her okuma, yazarın onu yazdığı bağlama uygun olarak anlaşılması değil, yazının içinde taşıdığı varsayılan olası yönelimler aralığı içinden birinin seçilmesidir. Kısaca yazı, uygun bağlamından ve asıl yönelimlerinden ayrılabilir ve anlamını değiştirecek başka bir bağlamda yinelenabilir. Ayrıca, Derrida'ya göre, yazı için bütün bu söylenenler söz için de geçerlidir. (Güneytepe 2003: 140-141)

Michel Foucault da metnin yapısı konusunda Barthes, Derrida ve diğerleri gibi düşünüyor. Ona göre de metin çok boyutlu bir yapı: Bir metin başka metinlerin kurumların, yapıp-etmelerin oluşturduğu geniş bir iskeletin bir parçasıdır. Dolayısıyla bir metin karşısında yapılması gereken, ondaki birbirlerine eklenmiş değer ve anlam hiyerarşisini aramak; onun başka metinlerle ve metnin ötesindeki şeylerle

¹⁸ Bu ifade, 'yazar' kavramındaki söz konusu köklü dönüşümün genel bir anlatımı olmuştur.

akrabalıklarının izini sürmek; onunla öteki metinler, onunla maddi ve tinsel bağlam arasındaki bağlantıları çıkarmaktır. Metinle yazarı arasındaki ilişkiye gelince, Foucault da yazarın metni dolduran anlamların bulunacağı kaynak olarak görülemeyeceğini düşünüyor. Ancak o, Barthes ve Derrida'dan farklı olarak yazarın mutlak ölümünü de ilan ediyor. Ona göre, tarihin belli bir döneminde ortaya çıkan yazar, işlevsel bir ilke rolü oynar. Onun "yazar işlevi" dediği bir sınıflandırma ilkesi olarak bu ilke, daha çok yazın yapıtlarında etkilidir; metinde dile getirilenlerle yasalar arasındaki bağı kurar (yasalar karşısında metnin sorumlusu yazardır); bir metnin şu değil de neden bu yazara ait olduğunu söyler (burada söz konusu olan, yazımsal gerekçelerdir); gerçek-yazar ile anlatıcı-yazarı birbirinden ayırır. (Foucault 2004)

VI. Bu çağın, "devingen-açık metinler", "yazılabilir metinler", "hiper-metinler"ler olarak yazar-okuyucusunun elinde varlık kazanmayı bekleyen metinleri, aslında, bir başkaldırının metinleri. Okuru yok, metni kendi sesi sayan tanrı-yazarın metinlerine; yazarı ve okuyucuyu yok sayan bencil metinlere, bu iki tür metni yücelten kuramlara bir başkaldırı bu.

Eğer kavramlar dünyaya bakıp dünyadan çıkardığımız çerçevelerse, bu çağın metinleri, kim ne derse desin, artık, "metin" kavramının kaplamında yer alan, dolayısıyla onun içlemine (yani, metnin ne olduğunu) belirlemeye çalışırken görmezden gelemeceğimiz, her zaman hesaba katmamız gereken kendilikler. Dolayısıyla onları doğuran başkaldırı, bize haykıra haykıra, "metni" metin yapan şeyler arasında okuru yok saymanın artık olanaksız olduğunu söylüyor. Ama bu başkaldırı aynı zamanda, dayandığı iki ana savla da birer "çıkmaza" doğru gidiyor gibi görünüyor.

Bizi kuşatan dünyada her şey bir göstergeyse, bizim dünya karşısında ayakta durabilmemizi (dünyayı anlayabilmemizi, açıklayabilmemizi ve değiştirebilmemizi) olanaklı kılabilecek ancak tek bir yöntem olabilir: Göstergibilimin yöntemi (nitekim, Greimas ile Landowski'nin söylediği de tam buydu). Bu noktada, akla hemen, göstergibilimsel yöntemin ne olduğu, onun dünya karşısında ayakta durmamızı gerçekten sağlayıp sağlayamayacağı soruları gelebilir. Ancak, bu sorulardan önce, yanıtını vermemiz gereken çok daha temel bir sorun var: "Tek bilim, tek yöntem" anlayışı bu dünya karşısında ne ölçüde geçerlidir: Dünyayı ne ölçüde anlamamızı sağlayabilir? Dünyayı ne ölçüde açıklayabilmemize izin verebilir? Ne ölçüde, dünyayı dünyanın kendisiyle çatışmadan değiştirmemize olanak yaratabilir?

Ortaçağın sonlarından itibaren doğa bilimlerinin, tanrıbilimin "tek bilim, tek yöntem" anlayışından; on dokuzuncu yüzyıldan itibaren toplum bilimleriyle insan bilimlerinin, doğa bilimlerinin "tek bilim, tek yöntem" anlayışından kurtulmak için verdiği mücadele ortadayken, bu sorulara olumlu yanıtlar vermek pek olanaklı görünmüyor. Eğer Greimas ile Landowski'nin ülküsü birgün gerçekleşir, mantık ve dilbilimden kaynaklanan göstergibilimsel bakış bütün öteki "dil bilimlerine" (toplum bilimleri ve insan bilimleriyle birlikte doğa bilimlerine) de hakim olacak olursa, başta doğa bilimleri olmak üzere pek çok toplum bilimi ile insan biliminin, gelecekte, göstergibilimin bu "tek bilim, tek yöntem" anlayışından kurtulmak için çetin mücadelelere girişmesi pek şaşırtıcı olmayacaktır.

Bu çağın metinlerinin başkaldırısının önünde görünen ikinci çıkmaza gelince, göstergeyi bir izler oyunu olarak görmenin yarattığı bu çıkmaza, "anlama" kavramıyla ilgili iki boyutlu bir çıkmaza. Bunlardan biri metinlerin, öteki dünyanın anlaşılmasıyla ilgili.

Eğer gösterge, bir izler oyunu, başka bir deyişle, bir gösterge, bir gösterenden bir başka gösterene doğru giden sonsuz bir izler oyunuyorsa, bu göstergelerden oluşan metinlerin, yazarı ya da bağlam tarafından önceden belirlenmiş belli bir anlamı olamayacak, her metin bir gösterenden ötekine geçerken ortaya çıkacak sınırsız sayıda anlamı ve yorumu içinde barındıracaktır. Nitekim, yukarıda IV. ve V. bölümlerde bu çağın düşünürlerinin tam da bunu savduklarını gördük. Ancak, eğer metin göstergelerden oluşuyor, her gösterge de sonunda herhangi bir gösterilene varmayan bitimsiz bir gösterenler zinciriyse, bir metnin okuyucusunun, deyim yerindeyse bu gösterge "kara deliklerini" "okuyarak" bitirmesi, hatta "okumaya" başladığı bir göstergeden ikincisine geçmesi asla mümkün olmayacaktır. Bu durumda bir metni okumayı bitirmenin ancak üç yolu olabilir: Okur ya metni oluşturan göstergeleri, içinde barındırdığı gösteren zincirlerine asla bakmadan birer birer hızla geçecek, yani metni okumayacaktır; ya metni bir yana bırakarak içine daldığı bir "gösterenler karadeliliğinin" dışına sıçrayacaktır, yani metni okumaktan vazgeçecektir; ya da metni oluşturan göstergelerin gerisindeki gösteren zincirlerini bir iki halkayı aşmayacak biçimde okuyarak hemen ikinci göstergeye geçecektir, yani metni yüzeysel bir biçimde okuyacaktır. Bu üç durumda da, aslında yapılsa, metni anlamaya çalışmaktan vazgeçmek.

Dünyayı anlamayla ilgili çıkmaza gelince, eğer dünya her biri bir gösterenden ötekine akıp giden birtakım sonsuz izlerden başka bir şey olmayan göstergelerden oluşuyorsa, yani dünyayı oluşturan göstergelerin gösterdiği hiçbir şey yoksa, bu dünya karşısında yapılabilecek iki şey olabilir: Susmak, ya da bu çağın "yapıbozum" dediği yöntemin önerdiği şeyi yapmak, yani göstergelerin bir şey gösterdiği varsayılarak dünya hakkında söylenen sözleri "Hayır, değildir" diyerek olumsuzlamak. Ancak, bu iki durumda da, aslında yapılan, dünyayı anlamaktan vazgeçmek.

Eğer halâ dünyayı anlamak, açıklamaya çalışmak gibi bir kaygı varsa, yine de yapılacak bir şey var: Gösterge kavramıyla birlikte, göstergebilimsel yöntemin, her bilgi alanında kullanılması gereken tek geçerli yöntem olduğu savıyla göstergelerin hiçbir göstereni göstermediği savı üzerinde bir kez daha düşünmek. Daha açıkçası, göstergeyi, insanların (ya da bizim gibi akıl sahibi olduğumu düşündüğümüz, bizim aklımıza sahip kıldığımızı düşündüğümüz varlıkların) *birbirlerine bir şey anlatmaya çalışırken kullandığı işaretlerle* sınırlandırmak; bu işaretlerin *mutlak olmayan* birtakım gösterilenleri gösterdiği ve göstergebilimsel yöntemin *bu işaretleri konu edinen bilgi alanlarında* kullanılabilir bir yöntem olduğu savlarıyla yeniden işe başlamak bir çıkış yolu olabilir.

KAYNAKÇA

Aysever, R. Levent (2003), "Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış", *H.Ü. EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ*, cilt 20, sayı 2, Aralık 2003, s. 127-140.

Barthes, Roland (2002), *S/Z*, çev. Sündüz Öztürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, Roland (Ekim 2004), "The Death of the Author", İngilizceye çev. Richard Haward, <http://www.ubu.com/aspen/aspen5and6/threeEssays.html#barthes>

Bergman, Mats-Sami Paavola (eds.) (Ekim 2004), *The Commens Dictionary of Peirce's Terms: Peirce's Terminology in his Own Words*, <http://www.helsinki.fi/science/commens/dictionary.html>

Derrida, Jacques (1978), "Structure, Sign and Play in the Discourse of Human Sciences", İngilizceye çev. Alan Bass, J. Derrida, *Writing and Difference*, Londra: Routledge and Kegan Paul, s. 278-292.

Derrida, Jacques (1981), "Semiology and Grammatology: Interview with Julia Kristeva, İngilizceye çev. Alan Bass, J. Derrida, *Positions*, Londra: The Athlone Press, s. 15-36.

Derrida, Jacques (1982), "Différance," İngilizceye çev. Alan Bass. J. Derrida, *Margins of Philosophy*, New York/Londra: Harvester Wheatsheaf, s. 1-27.

Derrida, Jacques (1998), *Of Grammatology* (corrected edition), İngilizceye çev. Gayatri Chakravorty Spivak, Baltimore/Londra: The John Hopkins Un. Press.

Derrida, Jacques (1999a), "Göstergebilim ve Gramatoloji", Türkçeye çev. Tülin Akşin, *TOPLUMBİLİM*, sayı 10/Jacques Derrida Özel Sayısı, s. 175-183.

Derrida, Jacques (1999b), "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun," çev. Özkan Gözel, *TOPLUMBİLİM*, sayı 10/Jacques Derrida Özel Sayısı, s. 165-173.

Derrida, Jacques (1999c), "Différance", Türkçeye çev. Önay Sözer, *TOPLUMBİLİM*, sayı 10/Jacques Derrida Özel Sayısı, s. 49-61.

Derrida, Jacques (1999d), "Platon'un Eczanesi", Türkçeye çev. Zeynep Direk, *TOPLUMBİLİM*, sayı 10/Jacques Derrida Özel Sayısı, s. 63-81.

Eco, Umberto (1991), *Alımlama Göstergebilimi*, çev. Sema Rifat, İstanbul: Düzlem Yayınları.

Eco, Umberto (1992), *Açık Yapıt*, çev. Yakup Şahan, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Foucault, Michel (Ekim 2004), "What is an Author?", <http://faculty.smu.edu/nschwartz/seminar/Foucault.htm> (Ayrıca bkz. *Textual Strategies: Perspectives in Post-Structuralist Criticism*, Josué V. Harari (ed.), Ithaca-N.Y.: Cornell University Press, 1979, s. 141-160)

Greimas, A. J.-E. Landowski (2000), "Göstergebilimin İzlediği Doğrultu", Rifat 2000b: 371-373.

Güneytepe, Abdülkadir (2003), *J. R. Searle ve J. Derrida'da Anlam Sorunu*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keep, Christopher-T. McLaughlin-R. Parmar (Ekim 2004 / son güncelleme: 2001), *The Electronic Labyrinth*, <http://www.iath.virginia.edu/elab/elab.html>

Peirce, Charles S. (2000), "Göstergeler Kuramı: Göstegebilim", çev. Mehmet Rifat, Rifat 2000b: 241-245.

Rifat, Mehmet (2000a), *XX. Yüzyılda Göstegebilim Kuramları*, cilt 1: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, İstanbul: Om Yayınevi, 2000.

Rifat, Mehmet (2000b), *XX. Yüzyılda Göstegebilim Kuramları*, cilt 2: Temel Metinler, İstanbul: Om Yayınevi, 2000.

Sarup, Madan (1995), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev. Baki Güçlü, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Saussure, Ferdinand de (1976), *Genel Dilbilim Dersleri*, cilt 1, Ankara: TDK Yayınları.